

ACC. N:R M. 15802:1-20.

Landskap: Skåne Upptecknare: Algot Nilsson, Osby
Härad: V. Göinge Berättare: " " "
Socken: Visseltoffa Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1963 Född år 1887 i Visseltoffa

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Gudstjänst och nattvardsgång, s. 1-20.

LUF 107.

2/3-63

Gudstjänsten

Under slutet av 1800-talet kallades högmässogudstjänsten mäsas. Skriftermål som hölls då nattvardsgång var anordnad kallades skriftermäsas. Den hölls en halv timma före högmässan. Någon särskild benämning på högmäsas med nattvardsgång förekom ej. I regel besökte både vuxna och ungdomar gudstjänsten varannan söndag. Barnen besökte sällan gudstjänsten vintertid, men på sommaren var det ganska ofta samt vid julottan och påskan. Husbondetolket och tjänare turades om att besöka gudstjänsten, men det var ej på alla gårdar som tjänarna var fria varannan söndag. De mest betydelsefulla gudstjänsterna var första adventsöndagen, juldagen, långfredagen och påskdagen. Det har varit vanligt för att man vissa helgdagar besökt andra kyrkor. Lälunda var det vanligt att man besökte Loshults kyrka Kristi himmelfärdsdag och man

Aug 107

kallade allmänt denna dag för Loshulta torsdag. Helt kom besökare från flera angränsande församlingar. Denna sed förekommer ännu fast i mindre omfattning. Det förekom också att man gick till andra kyrkor för att höra en berömd präst. Så var förhållandet då man gick till Hälärlands kyrka för att höra kyrkoherde Per Nyman som verkade där omkring 1870-1880. Det var särskilt då man skulle gå till nattvarden som man genom ett stillsamt leverna och genom att läsa i någon andaktsbok förberedde sig för gudstjänsten. Då man skulle gå till kyrkan tog man på sig sina bästa kläder. Mannens kläder utgjordes förr av mörk vadmal men omkring 1900 började den ersättas av chevisit och kamgarmsstyger. Kvinnornas dräkt var under större delen av 1800-talet hemvävt s. k. verken utom vid större högtider eller blottor och begravningar då den var av finare svart tyg, men omkring 1900 brukade man använda mera

färgrika tyger vid gudstjänterna. Barnens dräkt var förs av hemvävt verken, men oftast i något ljusare färger än för de äldre. Svart dräkt brukades också vid t. ex långfredagen och påskdagen. Detta bruk nyrördes dock omkring 1910.

Då man gick till kyrkan gick ju man och hustrun tillsammans, men fick man sällskap med andra familjer, gick männen tillsammans och kvinnorna för sig själva. Av ungdomen gick pojkar och vanligtvis för sig och flickorna för sig ty det ansågs ej passande att pojkar och flickor hade sällskap till och från kyrkan. Där man hade lång väg och ägde hästar körde man ofta till kyrkan. På en del ställen fanns s. k kyrkstigar som var kortare väg än den man körde med hästskjuts. Så var det på ett ställe vid en stor bok som kallades "vitoboken".

Det var mycket vanligt att man brukade samlas och stå och prata en stund före gudstjänsten.

H

Det var antingen vid kyrkstallarna där man ställde in hästarna eller utanför kyrkogårdsmuren där det också fanns ett par bänkar att sitta på. Man brukade ej dela upp sig i olika grupper och hade inga bestämda platser. Det fanns ej något krog i kyrkbyn och det var ej förrän 1920 som ett kafé startades där. Det har ej förekommit att man haft brännvin med att bjuda på vid kyrkan, men det var ganska vanligt att familjer som bodde i kyrkbyn bjöd in släktingar och vänner från de andra byarna på kaffe och brännvin och då kallade man stundom detta för kyrkrop.

På vintern när det var kallt ^{gick man} in i kyrkan så snart man kom dit, men under sommaren brukade man vänta till sammankomngen, och kom man tidigt brukade man besöka anförvarents gravar på kyrkogården. Gick man in under psalmsången före predikan, uppfattades det ej som något ovanligt, men kom

man in sedan predikan börjat väckte det ett visst uppseende. Det förekom ej någon viss ordning då man skulle gå in i kyrkan. Det förekom aldrig att folk stannade kvar och förde väsen på kyrkbucken eller i vapenhuset. Det var kyrkovaktmästarens uppgift att tillse att god ordning förekom.

Man hade bestämda platser på så sätt att varje by hade sin bestämda bänk, men de var här gemensamt för både bönder och torpare. Men i Osby församling var bänkarna från mitten av kyrkan till altaret bestämda för bönderna, medan bänkarna från dörren till mitten av kyrkan var bestämda för torparna. Dessa bestämmelser är ju upphävida för ganska länge sen.

Männen hade sina platser i bänkarna till höger om kyrkogången och kvinnorna på vänstra sidan, och det är först under senare årtionden som man frångått denna ordning.

Man lade sig alltid vinn att uppsträda anständigt och göra gott intryck under gudstjänsten.

Det hände ju emellanåt att ungdomarna betraktade varandra i kyrkan och då ville man ju göra ett gott intryck på varandra. Det har aldrig förekommit här på orten att husbonden tagit priskan med sig i kyrkan.

Förr hade man hängare till huvudbonaderna placerade på väggen och den som satt närmast väggen tog emot och hängde upp hattar och mössor från de som satt närmast gånngen, och efter gudstjänsten plockade han ner dem igen. Numera finns hängar i bänkarna. Det var aldrig brukligt att kvinnorna tog av sina huvudbonader varken huvuddukar eller hattar under gudstjänsten.

Det är ju ganska långesedan man började med eldstad i kyrkan, och det har det varit så länge jag minns. Men min farfar som var född 1822 talade om att i hans ungdom fanns ej någon

uppvärmning av kyrkan, och det var ej lätt att hålla sig varm särskilt som gudstjänsten varade över två timmar. För var det vanligt att äldre kvinnor hade någon bukett av kryddväxter med sig att lukta på när de blev sömna. Den vanligaste sorten var lavendel eller ambrot. Det förekom ju också att kvinnorna hade något gott att förtära under gudstjänsten t. ex. brunsocker eller bröstkarameller. Prästerna tyckte ej om denna sed, men jag har ej hört att de gjort någon offentlig anmärkning mot den.

Jag har ej hört omnämas att det förekommit några störande intermeson vid gudstjänsten här i Tissheltofta. Men jag minns från Osby kyrka att där var en man som hette Lovén och som var mycket bibelkunnig och intresserad av teologi. Han brukade stundom under predikningen göra högljudda inpass och anmärkningar. Han var också någon gång åtalad för störande av gudstjänst.

Vid en del helger var kyrkan prydd på något sätt. Vid påsken var den dekorerad med blommor och på hösten vid tacksägelsedagen var den dekorerad med sädeskärvar av flera sädeslag samt äpplen m. fl. frukter. Vid julen var det ju julgranar i kyrkan. Den första tiden man bjödade med julotta skänkte man hemstippta lins till kyrkan, men från slutet av artonhundratalet har linsin till kyrkan bekostats av kyrkokassan.

Före förekom det att församlingen knäföll ett par gånger under gudstjänsten såsom då prästen läste syndabekännelsen och fader vår. Denna sed upphörde de sista åren av 1800-talet, men enskilda personer fortsatte ännu en tid med denna sed. Att man lutade sig fram i bänkarna har förekommit även under senaste årtienden. Det förekom aldrig att man gjorde korsstecken och ej heller att man gjorde bågningar eller neq. Då prästen läste dagens epistel

och högmässstätt brukade församlingen resa sig samt då man sjöng vissa psalmer som började som tack och lovsång. Det var inga särskilda personer t. ex begravningsgäster som blev sittande under gudstjänsten. Det förekommer ännu att församlingen reser sig vid vissa tillfällen men ej så ofta som förr.

Man har berättat för mig att förs försök det stundom att prästen i predikan gjorde anspelningar om personliga mellanhavanden genom liknelser eller på annat sätt. Under mina första kyrkobesök under 1890-talet brukade prästen predika mer än en timma och under högtidsdagar en och en halv timma.

Om det var kallt i kyrkan brukade prästen inte hålla kortare predikan därför. Jag minns endast en präst som hade en vit duk i handen. Det var Hans Flainer som verkade i Wisseltofta 1890-1899. Någon särskild funktion ansågs den ej hava. Den mest betydelsefulla momentet i gudstjänsten ansågs predikningen vara.

Det var ju klockaren som tog upp sången på den tid då orgel saknades. Han hade sin plats vid sidan om altarsunden i en särskild bänk den s. k. klockarstolen. Några särskilda medhjälpare med sången var det inte, men vanligen var det någon skollärare som var god sångare och bidrog att höja sången. Det var nog så att sången blev sämre då orgel anskaffats, ty man liksom litade på att orgeln skulle ersätta en del av sången. Förr sjöng man psalmerna med långsammare takt, men melodierna var nog den ännu vanliga. Det har aldrig förekommit att män och kvinnor sjungit var sin vers i psalmen. Jag har inte hört omtalas att någon instrumentalmusik förekom i kyrkan innan orgel anskaffades. Förr var det mycket vanligt att förbön för sjuka lästes i kyrkan, och detta bruk bibehölls till omkring 1920. Den kallades församlingens förbön. Att man trodde förbön skulle vara mera verksam i vissa kyrkor har jag ej hört omtalas.

Några särskilda betyden under lysningar och tacksägelser förekom inte utan man åberörde dem tyst och stilla. Vid mina första kyrkbesök under slutet av 1800-talet var det vanligt att kvinnorna gick ut då kungörelser skulle läsas. Men sedan kom det en ny kyrkoherde 1899, Nils Lallor, som ville att kvinnorna också skulle stanna till kungörelserna var lästa. Det har nog förekommit en och annan gång att man anmärkt på prästens sätt att läsa kungörelserna, om dessa lästes slarvigt eller liknöjt. Några skämtsamma uttryck angående lysning förekom ju inte i kyrkan men det kunde ju nog hända sedan man kommit ut ur kyrkan. Jag har ej hört ombalas att man brukat ersätta prästen för hans medverkan vid begrafning, men att man betalade klockaren var ganska vanligt, men frivilligt.

Kollekten upptogs under psalmen efter predikan. Den upptogs i här utom vid de större helgerna då den

nyttogs på altaret. Det var på tredje böndagen till missionen samt juldagen då offer nyttogs till församlingens fattiga. Häven var av svart sammet och broderad med gula ränder. De äldre personer kallades häven för jussen. Det var kyrkovaktmästaren som gick med häven. Man började resa vid dörren vid den sida som kvinnorna satt, och slutade också där vid männens sida. Det har aldrig förekommit att man värlat pengar i häven. Det förekom inte att man tog nytt kollekt till prästen. Men det hände stundom att man tog nytt offer på altaret till teologie studerande som var födda i församlingen. Det har aldrig varit brukligt att prästen eller någon annan hållit föreläsning om predikans innehåll.

Före då endast kvinnor satt vid den ens sidan av kyrkan skulle de gå ut först. Då man kom ut ur kyrkan brukade man stanna vid ett vägkors i närheten av kyrkan för att samtala en stund med

släktingar och goda vänner. Under 1800-talet var det ganska vanligt att man gjorde inköp i affären efter gudstjänstens slut. Något särskilt bruk vid hemfärden var det inte. Det var ej vanligt att man hälsade de hemmarvarande på något särskilt sätt. Däremot var det vanligt att de hemmarvarande hälsade den som kom från kyrkan med orden: "Välkommen hem från kyrkan." Det var ej så mycket av predikan som man brukade relaterade, men tacksägelse för avlidna lysning till äktenskap samt kungörelser intresserade alltid de hemmarvarande att få höra. Det var i synnerhet vid husförhören som prästen höll andakt ute i församlingen. Församlingen var indelad i rotar och husförhör skulle hållas i varje rote. Förr då de hölls i bondgårdarna gick det i tur efter hushåll. Den som var värd brukade bjuda på kaffe eller mat. De senaste åren husförhören var i bruk hölls de i skolhusen.

En kyrklig ceremoni som var vanlig under 1800-talet och något senare var kyrkotagning av barnaföderskor. Den första söndagen som kvinnan bevrstade gudstjänsten efter barnets födelse skulle prästen läsa en bön för henne och nedkalla guds välsignelse över henne innan hon fick deltaga i gudstjänsten. För längesedan skedde denna kyrkotagning nere vid kyrkdörren där kvinnan knäfall på en pall medan prästen läste bön och välsignelse, men senare försigick denna ceremoni vid altarsunden.

Nattvardsgången

Nattvardsgång anordnades i regel varannan månad. Den pålystes fjorton dagar innan. De helgdagar som det var flest nattvardsgäster var långfredagen och första adventsöndagen. Jag har ej hört omtalas att det hänt någon gång att det ej kommit några nattvardsgäster eller någon benämning som brukade anse att man borde gå till nattvarden minst två gånger om året. I allmänhet var det ej vanligt att man gick till nattvarden innan man företog sig något särskilt, men det förekom t ex då man tänkte företaga en längre resa, eller skulle läggas in på sjukhus. Både husbondefolk och tjänare samt andra yrkesgrupper gick samtidigt till nattvarden. Man gick ej rotevis. Jag har ej hört omtalas att utestängning från nattvarden på viss tid förekommit. Om det fanns brottingar som kunde blivit vägrade nattvarden så har de inte begärt att undfå den.

Enskild kommunism har ej förekommit utan vid sjukbädd. Det har aldrig förekommit att någon fått mottaga vinet ur kalkens fot. Något särskilt namn på nattvardsvinet och oblaten hade man ej. Vinet förvarades i prästgården. Om det möjligt blev något vin över i kalken slogs det ut då kalken rengjordes. Hur oblaterna anskaffades har jag inte hört men jag vet att det fanns firmer som brukade leverera till flera pastorat. Att överblivna oblater kasserats har jag ej hört omtalas. Bland kyrkligt och religiöst intresserade människor ansåg man att nattvarden verkade andligt stärkande och som en viss lättnad i andliga bekymmer.

Lördagen efter det nattvardsgång var påhyst skedde anteckning i kyrkan efter gudstjänstens slut. Man kunde då anmäla sig muntligt eller om man ej kunde besöka gudstjänsten sända en lapp med någon granns. Något särskilt namn för denna anteckning

fanns inte. Den var ej förenad med någon avgift.
Jag har ej hört talas om nattvardspöletter.

Skrifttermålet ägde rum en halv timma före
högmässan den söndag nattvardsgången ägde rum.
Enskilt skrifttermål i kyrkan har jag ej hört omtalas.
Det är längesedan s. k. kommunionförhör förekom
Det tillgick så att efter skrifttermålet gick prästen
med längs kyrkogången och ställde några frågor
till nattvardsgästerna. Om det var någon som ej
kunde besvara den framställda frågan blev det ju
inga åtgärder ändå. Jag har ej hört omtalas att
någon förs gick oanmäld till nattvarden. Numera
behövs ingen anmälan och ej heller särskilda högtids-
kläder. Förberedelsen till nattvarden brukade
utgöras av att man läste i någon andaktsbok såsom
Luthers postilla eller en särskild bön i psalmboken
man höll sig också hemma i stillhet på lördags-
kvällen och besökt ej något kalas eller samkväm.

Man var också noga med hygien och klädsel att man borde avhålla sig från att äta bråkade ej förekomma. Det har ej förekommit att prästen uppmanat församlingens barn att förtära något innan nattvardsgången. Det var nog en och annan som hade en sträng gammaldags uppfattning om att vara värdig eller ovärdig att gå till nattvarden.

Då man gick till nattvarden bar man en svart högtidsdräkt vanligen s. k. bonjour samt vit krage med svart rosett. Det var endast kvinnorna som brukade ha en vit näsduk i handen. Det har inte förekommit att man ringt i någon klocka inne i kyrkan. Det var ej bestämt att nattvardsgästerna skulle sitta på någon bestämd plats, utan så länge man hade bestämda platser för varje by satt man på dessa platser. Vid nattvardsgång gick först äkta makar och sedan ämblingar och pojkar samt sist flickorna. Efter social ställning gick man ju

inte men då toparna vanligtvis satt längst ner i kyrkan kom de ju sist. Var det vinter så att man hade vinteröversrockar brukade man ta av dem innan man gick till altarrunden. Benämningen på en krets nattvardsgäster var vanligen en omgång men jag har också hört äldre personer kalla det ett handkläde efter den duk som prästen torcade kalken med och som bortlades efter varje omgång. Det har ju nog förekommit någon gång att det varit trängsel vid altarrunden men ordet har det ju ej varit. Några märken eller varsel har man ej iaktagit vid nattvardsgången. Någon trolldom eller konster beträffande bröd och vin har jag ej hört något vidare om. Men jag minns en man från Osby församling om vilken man berättade att han var ivrig jägare, och för att få bättre jakthycka smusslade han undan oblaten vid nattvardsgång. Denna tog han med sig ut i skogen och hängde den i ett snöre samt skjut

sönder den. Yakttyckan blev visst ej bättre, men efter en tid fick mannen svåra samvetsförebärlser, varför han måste gå till prästen och tala om sitt handlingsätt innan han återfick sinnesso. I allmänhet brukade man ej bonga eller niga då man gick från altaret, men jag minns från slutet av 1800-talet att det var en del äldre kvinnor som nog då de gick från altarrunden. Altarseddlar har jag ej hört omtalas. Det var vanligt att man tillbringade dagen i stillhet den dag man gick till nattvarden och man skulle ej deltaga i några samkväm eller kalas. Det förekom inte att man skulle hälsa de hemmarvarande på något särskilt sätt. Det var ej vanligt att nattvards-gästen skulle ha någon särskild maträtt. Då prästen kallades till någon sjuk för att ge honom nattvarden kallades det för sockenbend. Jag har ej hört någon särskild benämning på de nattvardskärl som då användes. Det har förekommit i enstaka fall att man köpt nattvardsvin åt sjuka, då den sjuka så önskat och trots att det skulle verka botande.